

DHAMMAVINAYA INSTITUUT

Teadlikkustreeneri õppekava

Aivar Pihelgas

SURMAGA SEOTUD TEADLIKKUS JA SURMATEMAATIKA KÄSITLEMINE
PÕHIKOOLI ÕPETAJA TÖÖS

Lõputöö: miniuurimus

Aegna

2570 B.a.j
(2026 m.a.j)

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. METOODIKA.....	4
1.1 Dokumendianalüüsi meetodi olemus	4
1.2 Andmete kogumine	4
1.3 Andmete analüüs	4
2. SURMAGA SEOTUD TEADLIKKUS JA SURMATEMAATIKA KÄSITLEMINE PÕHIKOOLI ÕPETAJA TÖÖS: EMPIIRILISE ANDMESTIKU ANALÜÜS	5
2.1. Valim ja taust.....	5
2.2. Surmaga seotud hoiakud	6
3. ÕPETAJA VANUS JA ENESETUNNE SURMA TEEMA KÄSITLEMISEL.....	7
3.1. Kirjeldav ülevaade.....	7
3.2. Vanus ja emotsionaalne ebamugavus	8
4. TÖÖSTAAŽ JA KOOLITUSVAJADUS	8
5. KOOLIASTE, ROLL JA AINE : ERINEVUSED HOIAKUTES.....	9
5.1. Klassijuhatajad vs. aineõpetajad	9
5.2. Kooliastmete erinevused	10
6. TUGISPETSIALISTID	11
6.1. Hoiakud ja pädevus	11
6.2. Tugispetsialistide ja õpetajate võrdlus	12
TULEMUSED.....	12
KOKKUVÕTE.....	13
KASUTATUD KIRJANDUS	17
LISAD	18
Lisa 1. Uuringu läbiviimiseks kasutatud küsitluse vorm	18

SISSEJUHATUS

Surma teema on üks inimkonna universaalsemaid kogemusi, kuid samal ajal üks keerulisemaid, mida haridusruumis käsitleda. Põhikooli õpetaja puutub surmaga seotud olukordadega kokku sageli ootamatult — olgu selleks õpilase pereliikme lahkumine, klassikaaslase kaotus või lapse lemmiklooma surm. Sellistes olukordades on õpetaja enamasti esimene täiskasvanu, kelle poole laps pöördub, ning seetõttu on õpetaja roll õpilase toetamisel ja turvalise keskkonna loomisel äärmiselt oluline. Teema tundlikkus ja emotsionaalne raskus tekitavad aga küsimuse, kui võrd on õpetajad valmis selliseid olukordi professionaalselt ja inimlikult käsitlema.

Varasemad uuringud näitavad, et surmateadlikkus ja leinatoetus on rahvusvaheliselt hariduses üha olulisemaks muutuv valdkond. Mitmed autorid rõhutavad, et laste leinakogemused on mitmekesised ning nende toimetulek sõltub suuresti täiskasvanute oskusest märgata, kuulata ja pakkuda eakohast tuge. Samas on õpetajate valmisolek sageli piiratud — puuduvad koolitused, juhised ja kindlustunne, kuidas teemat käsitleda nii, et see oleks lapse arengut toetav ega tekitaks lisastressi. Eesti kontekstis on surma ja leina käsitlemist koolikeskkonnas uuritud vähe, mistõttu on õpetajate kogemuste ja hoiakute kaardistamine vajalik nii hariduspraktika kui ka õpetajate professionaalse arengu seisukohalt.

Käesoleva uurimuse probleemipüstitus tulenebki küsimusest: kuidas tajuvad põhikooli õpetajad oma valmisolekut surma temaatikat käsitleda ning millist tuge nad selleks vajavad? Teema on oluline, sest õpetaja on sageli esimene, kes märkab lapse leinaga seotud muutusi, kuid tal ei pruugi olla piisavalt teadmisi ega kindlustunnet, et pakkuda adekvaatset tuge. Lisaks mõjutavad õpetajate hoiakud otseselt seda, kas ja kuidas surmateemat koolis käsitletakse — kas seda nähakse loomuliku osana elust või teemana, mida pigem vältida.

Uurimuse eesmärk on selgitada põhikooli õpetajate hoiakuid, teadmisi, kogemusi ja vajadusi seoses surma temaatika käsitlemisega koolikeskkonnas. Selleks viidi Rapla Kesklinna Koolis läbi anonüümne ankeetküsitlus ning täpsustavad lühikesed intervjuud, mis võimaldasid mõista õpetajate kogemuste ja arusaamade sügavamalt tausta. Erilist tähelepanu pöörati klassijuhatajatele ja kooli tugimeeskonnale, kelle roll õpilaste toetamisel on keskne.

Uurimisküsimused on järgmised:

1. Milline on põhikooli õpetajate valmisolek käsitleda surma temaatikat koolikeskkonnas?
2. Millised kogemused ja hoiakud mõjutavad õpetajate suhtumist surma teemasse?
3. Millist tuge ja juhiseid õpetajad vajavad, et tulla toime surmaga seotud olukordadega koolis?

Uurimus aitab mõista, millised tegurid toetavad või takistavad õpetajaid tundliku teema käsitlemisel ning milliseid samme võiks koolikeskkond astuda, et pakkuda õpetajatele paremat ettevalmistust ja tuge.

1. METOODIKA

1.1 Dokumendianalüüsi meetodi olemus

Käesolev uurimus kasutab kombineeritud uurimismeetodit, ühendades kvantitatiivse ja kvalitatiivse lähenemise, mille eesmärk on mõista, kuidas põhikooli õpetajad tajuvad ja käsitlevad surmaga seotud teemasid oma töös. Dokumendianalüüs võimaldab uurida nii õpetajate hoiakuid kui ka nende kogemusi, tuginedes tekstilistele allikatele — antud juhul ankeetvastustele ja lühikeste intervjuude kokkuvõtetele.

Meetod sobib hästi tundlike ja eksistentsiaalsete teemade uurimiseks, sest see võimaldab uurijal süveneda tähendustesse, mida õpetajad oma kogemustele omistavad. Dokumendianalüüsi fookus ei ole statistilisel üldistamisel, vaid õpetajate sisemiste arusaamade, hoiakute ja kogemuste mõtestamisel. See lähenemine on kooskõlas sotsiaalteadusliku kvalitatiivse uurimise põhimõtetega, mille eesmärk on mõista inimeste kogemusi nende enda vaatenurgast.

1.2 Andmete kogumine

Andmete kogumine toimus Rapla Kesklinna Kooli õpetajaskonna baasil. Uuringus osalemine oli vabatahtlik ning avatud kõigile kooli õpetajatele. Suuremat tähelepanu pöörati uurimuses klassijuhatajatele, kes on õpilastele sageli esmased ja kõige lähedasemad kontaktisikud. Klassijuhatajatest keeldus osalemast kaks õpetajat, põhjendades, et teema on nende isiklike läbielamiste tõttu liiga raske ja emotsionaalselt häiriv.

Andmete kogumiseks kasutati kahte meetodit:

- Anonüümne ankeetküsitlus, mis võimaldas õpetajatel turvaliselt ja avatult väljendada oma mõtteid surmateemade käsitlemise kohta. Kõik vastajad said kinnituse, et nende nimesid ega isikuandmeid töös ei avalikustata. Ankeet on lisatud töö lõppu lisade jaotisesse.
- Poolstruktureeritud intervjuud, mis viidi läbi valitud õpetajatega, et täpsustada ankeedi küsimustele antud vastuseid, saada näiteid ja avada vastustes ilmnunud hoiakuid sügavamalt. Intervjuud olid poolstruktureeritud ning keskendusid õpetajate kogemustele ja tunnetuslikele aspektidele.

Lisaks empiirilistele andmetele kasutati dokumendianalüüsi osana ka teoreetilisi allikaid, mis käsitlevad surmateadlikkust, leina, õpetaja rolli ning eksistentsiaalsete teemade käsitlemist hariduses. Allikate valikul lähtuti DVI metoodika juhendis toodud põhimõtetest: usaldusväärsus, tõenduspõhisus, asjakohasus ja mitmekesisus .

1.3 Andmete analüüs

Kogutud andmete analüüs toimus kvalitatiivse sisuanalüüsi põhimõtete järgi. Analüüsiprotsess hõlmas järgmisi etappe:

1. Materjalide korduv läbilugemine, et saada terviklik arusaam õpetajate hoiakutest ja kogemustest.
2. Koondi loomine: ankeetvastustest ja intervjuukatketest eraldati korduvad teemad, märksõnad ja tähenduslikud mustrid.
3. Kategooriate kujundamine: koondid koondati laiematesse teemagruppidesse, mis peegeldasid õpetajate arusaamu surmateadlikkusest, emotsionaalsest valmisolekust, toetuse vajadusest ja praktilistest kogemustest.
4. Süntees: ankeetide ja intervjuude tulemusi analüüsiti ning seostati teoreetilise raamistikuga.
5. Tulemuste tõlgendamine: analüüsi käigus pöörati tähelepanu nii õpetajate isiklikele kogemustele kui ka institutsionaalsetele teguritele (kooli tugimeeskonna roll, koolikultuur, õpetajate professionaalne valmisolek).

Andmete tehnilise analüüsi toetas tehisintellekti abil loodud esmane koondanalüüs, mida uurija kasutas abivahendina mustrite tuvastamiseks. Lõplik tõlgendus ja kategooriate kujundamine tehti uurija poolt, tuginedes õpetajate intervjuudes ja ankeetides väljendatud seisukohtadele.

2. SURMAGA SEOTUD TEADLIKKUS JA SURMATEMAATIKA KÄSITLEMINE PÕHIKOOLI ÕPETAJA TÖÖS: EMPIIRILISE ANDMESTIKU ANALÜÜS

Selles peatükis analüüsitakse kogutud andmestikku, mille eesmärk on kaardistada, kuidas põhikooli õpetajad tajuvad oma pädevust surmateemat käsitleda, milline on nende koolituskogemus ja -vajadus ning millised seosed ilmnevad vanuse, tööstaaži ja ametikoha (aineõpetaja, klassijuhataja, tugispetsialist) vahel. Andmestik põhineb ühe kooli õpetajate ja tugispetsialistide vastustel, kus iga vastaja kohta on kirjas vanus, tööstaaž, õpetatav aine või amet ning hinnangud mitmele väitele, näiteks:

„Tunnen end pädevalt lastega surma teemal rääkima.”

„Vajaksin koolitust surma teemaga toimetulekuks.”

Lisaks on andmestikus välja toodud kooliaste (1.–3., 4.–6. ja 7.–9. klass), klassijuhataja roll ning isiklik kogemus õpilase aitamisega seoses leinaga.

2.1. Valim ja taust

Andmestik hõlmab mitmekesisist õpetajaskonda: esindatud on nii klassiõpetajad, aineõpetajad (kirjandus, ajalugu, matemaatika, loodusained, arvutiõpetus, vene keel, kunstiõpetus, keemia jne) kui ka neli tugispetsialisti (sotsiaalpedagoog, psühholoog, HEV koordinaator, huvijuht). Vanused ulatuvad kahekümnendates eluaastates alustavatest

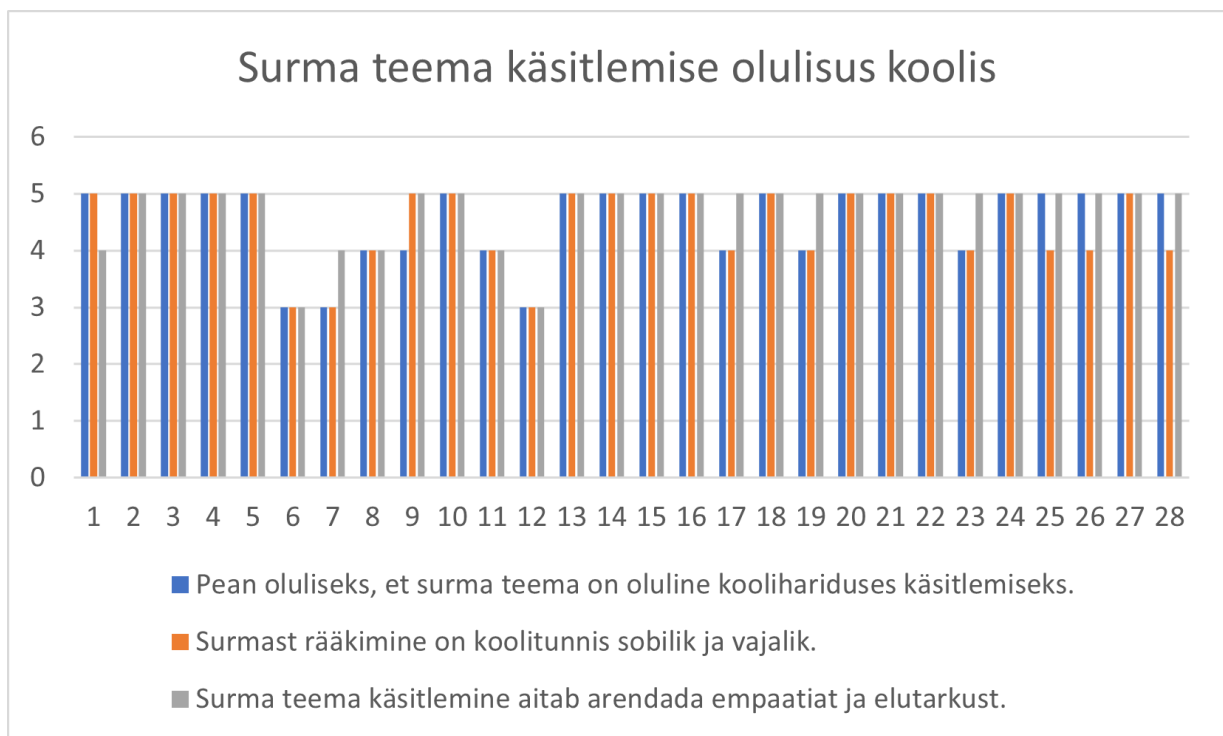
õpetajatest kuni üle 70-aastaste staažikate pedagoogideni, tööstaaž varieerub ühest aastast üle viiekümne aastani. Kokku vastas küsimustikule **28 õpetajat**. Neist meesõpetajaid oli 3. Kooliastmeti: 1. kooliastmest 6; 2. kooliastmest 7; 3. kooliastmest 11. Lisaks 4 tugispetsialisti.

Kooliastmete jaotus võimaldab vaadelda, kas I kooliastme (1.–3. klass) klassiõpetajate hoiakud erinevad II (4.–6. klass) ja III kooliastme (7.–9. klass) aineõpetajate omadest. Andmestikust nähtub, et paljud vastajad on klassijuhatajad, mis suurendab nende kokkupuudet õpilaste isiklike kriiside ja leinajuhtumitega.

2.2. Surmaga seotud hoiakud

Üldpilt vastustest (joonis 1) näitab, et õpetajad peavad surmateemat oluliseks osaks haridusest ja inimese arengust. Väidetele nagu „Surma teema on oluline osa inimese arengust ja haridusest” ja „Peab oluliseks, et surma teema on oluline koolihariduses käsitlemiseks” antakse valdavalt kõrgeid hinnanguid (4–5). Samuti leitakse, et:

„Surma teema käsitlemine aitab arendada empaatiat ja elutarkust.”

Joonis 1: Õpetaja suhtumine teema käsitlemise vajalikkusesse vs. enesetunne pädevuses

See viitab, et väärtuslikkuse tasandil on õpetajate seas lai konsensus: surmast rääkimine ei ole midagi, mida tuleks koolist välja tõrjuda, vaid pigem teema, mis aitab kujundada õpilaste maailmapilti, empaatiat ja toimetulekuoskusi.

Samas on märgatav vastuolu: kuigi teemat peetakse oluliseks, on enesetunne pädevuse ja valmisoleku osas märksa ebakindlam. Väitele „Tunnen end pädevalt lastega surma teemal

rääkima” antakse sageli hinnanguid 2–3 (peaaegu ei nõustu / neutraalne). Väitele „Olen saanud koolitust või juhiseid surma teema käsitlemiseks” on vastused valdavalt 1–2, mis näitab, et süsteemset ettevalmistust napib.

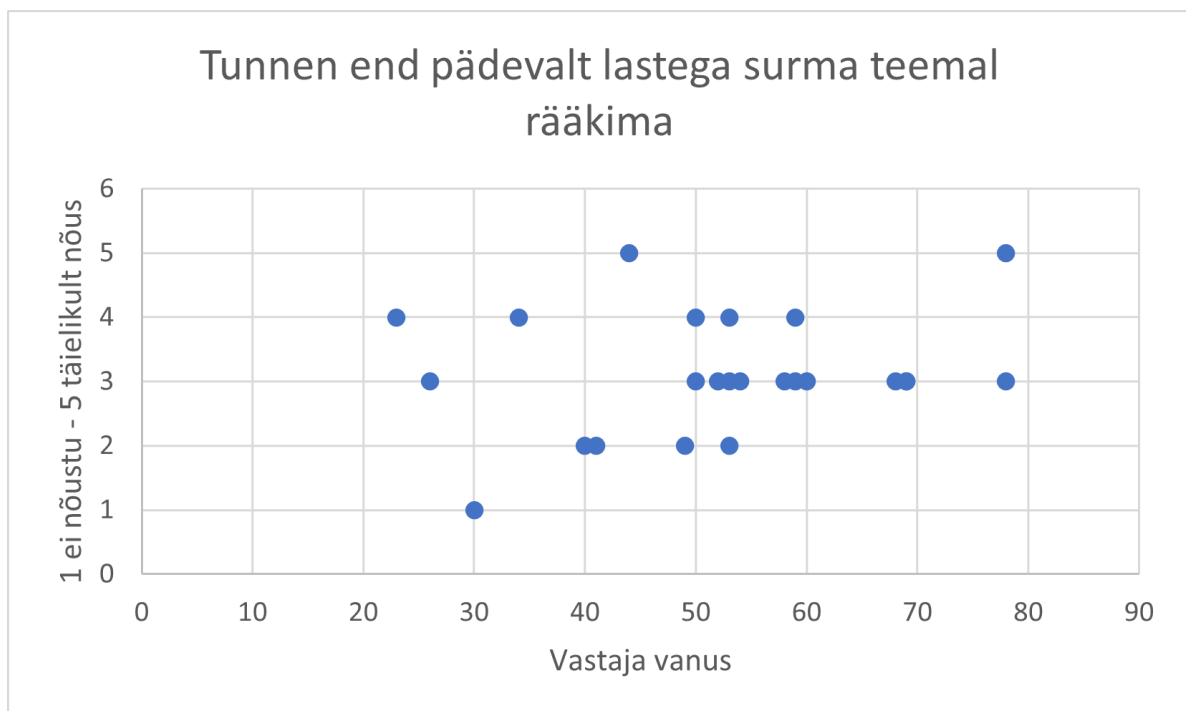
3. ÕPETAJA VANUS JA ENESETUNNE SURMA TEEMA KÄSITLEMISEL

3.1. Kirjeldav ülevaade

Vanuseliselt on valimis nii noori (20ndates eluaastates) kui ka väga eakamaid õpetajaid (60+).

Analüüsidest vanuse ja väite „Tunnen end pädevalt lastega surma teemal rääkima” seoseid, joonistub välja järgmine muster:

- **Nooremad õpetajad (20–35)** annavad sageli hinnanguid 2–3. Nad tajuvad teema olulisust, kuid tunnevad, et neil puudub kogemus ja kindlus, kuidas surmast eakohaselt ja turvaliselt rääkida.
- **Keskealised õpetajad (36–55)** kalduvad rohkem neutraalse või mõõdukalt positiivse enesetunde poole (3–4), eriti kui neil on olnud isiklik kokkupuude õpilase leinaga või nad on klassijuhataja rollis.
- **Vanemad ja väga staažikad õpetajad (56+)** annavad sageli kõrgemaid hinnanguid (4–5), kuid mitte alati. Mõned neist rõhutavad, et kogemus on õpetanud, kuidas kriisiolukordades reageerida, samas võivad nad tunda ka emotsionaalset väsimust.

Joonis 2: Õpetaja vanus vs. enesetunne pädevuses

- kerge tõusutrend vanuse kasvades;
- nooremate seas rohkem madalaid ja neutraalseid hinnanguid;
- vanemate seas rohkem 3–5 vahemiku vastuseid.

See ei tähenda, et vanus automaatselt tagab pädevuse, kuid viitab, et **kogemus (sh elukogemus) aitab õpetajatel end kindlamalt tunda**. Samas tuleb arvestada, et osa vanemaid õpetajaid võib tunda teema suhtes isiklikku haavatavust, eriti kui nad on ise hiljuti kaotanud lähedase.

3.2. Vanus ja emotsionaalne ebamugavus

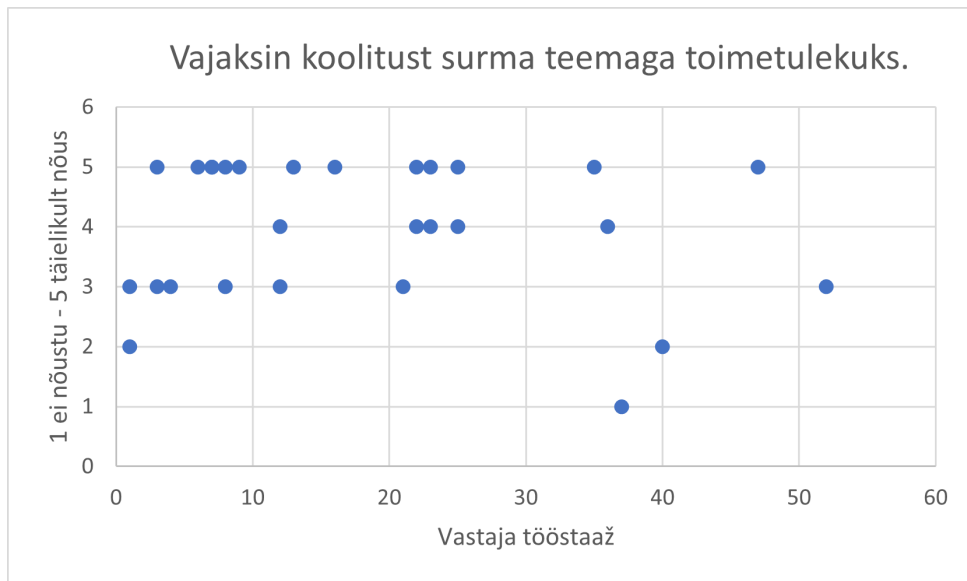
Väitele „Tunnen ebamugavust surma teemal rääkimisel” vastatakse erinevates vanuserühmades erinevalt. Nooremad õpetajad võivad tunda ebamugavust pigem teadmiste ja kogemuse puudumise tõttu, vanemad aga seetõttu, et teema puudutab neid isiklikult (näiteks oma vanemate või eakaaslaste kaotused). Kokkuvõttes ei kao ebamugavus vanusega täielikult, kuid **vanemad õpetajad on sagedamini valmis teemat siiski käsitlema**, isegi kui see on emotsionaalselt raske.

4. TÖÖSTAAŽ JA KOOLITUSVAJADUS

Tööstaaž ulatub valimis ühest aastast kuni üle viiekümne aastani. Väitele „Vajaksin koolitust surma teemaga toimetulekuks” antakse väga sageli kõrgeid hinnanguid (4–5), sõltumata staažist. See on üks tugevamaid signaale kogu andmestikus: **koolituse vajadus on universaalne**.

Samas on huvitav vaadelda, kas staažikad õpetajad tunnevad vähem vajadust koolituse järele kui alustajad. Andmestik viitab pigem sellele, et:

1. **väikese staažiga õpetajad** (1–5 aastat) annavad sageli hinnanguid 4–5 – nad tajuvad selgelt, et neil puudub kogemus ja meetoodiline tugi;
2. **keskmise staažiga õpetajad** (6–20 aastat) annavad samuti sageli 4–5, kuid mõnikord 3 – nad on küll kogenud, kuid tunnetavad, et teema on muutunud (nt enesetapp, vaimse tervise kriisid, sotsiaalmeedia mõju) ja vajab tänapäevast käsitlust;
3. **väga staažikad õpetajad** (20+ aastat) annavad samuti sageli 4–5 – nad on küll kogenud, kuid tajuvad, et süsteemseid juhiseid ja ühtset koolipoolset raamistikku napib.

Joonis 3: Tööstaaž vs. koolituse vajadus

- kõrged hinnangud (4–5) peaaegu kõigis staažirühmades;
- puudub selge muster, et staaž vähendaks koolitusvajadust;
- pigem vastupidi: ka väga kogunud õpetajad tunnevad, et vajavad tuge.

See viitab, et surmateema ei ole midagi, mida „õpitakse ära” pelgalt aastate jooksul, vaid valdkond, mis nõuab teadlikku, sihipärast ja ajakohast koolitust (sh teadmised laste leinast, kriisikommunikatsioonist, koostööst tugispetsialistidega, suhtlusest lapsevanematega).

5. KOOLIASTE, ROLL JA AINE : ERINEVUSED HOIAKUTES

5.1. Klassijuhatajad vs. aineõpetajad

Klassijuhatajad annavad sageli kõrgemaid hinnanguid väitele „Õpetaja rollis peaksin toetama õpilasi ka eksistentsiaalsetes küsimustes” ning tajuvad suuremat vastutust surma ja leina teemadega tegelemisel. Samas tunnevad nad ka rohkem ebakindlust ja stressi, eriti kui klassis on olnud konkreetne leinajuhtum (õpilase või tema lähedase surm, lemmiklooma kaotus).

Aineõpetajad (eriti humanitaar- ja sotsiaalainete õpetajad, nagu kirjandus, ajalugu, loodusained) näevad surmateemat sageli kui loomulikku osa oma ainekavast (kirjandusteosed, ajaloolised sündmused, eluring looduses). Nad annavad kõrgemaid hinnanguid väidetele, mis seostuvad empaatia ja elutarkuse arendamisega, kuid võivad leida, et **aeg ja õppekava raamid piiravad sügavamalt käsitlemist.**

5.2. Kooliastmete erinevused

- **I kooliastme klassiõpetajad** tunnevad end sageli kõige ebakindlamalt. Väikeste laste puhul on küsimus eakohasuses, keeleteaduses ja hirmude vältimises. Nad vajavad konkreetseid meetoodilisi juhendeid ja näiteid.
- **II kooliastme õpetajad** on veidi kindlamad, kuid sageli neutraalsed – nad tajuvad, et lapsed on juba võimelised abstraktsemalt mõtlema, kuid teema võib siiski olla emotsionaalselt raske.
- **III kooliastme õpetajad** (7.–9. klass) on üldiselt valmis teemat käsitlema arutelu, väärtuskasvatuse ja kriitilise mõtlemise kaudu. Samas kerkivad siin esile keerukamad teemad (enesetapp, riskikäitumine, vaimne tervis), mis nõuavad väga head ettevalmistust.

Klassiõpetaja tegutseb koolis kõige nooremate õpilastega. Kuuel õpetajal seitsmest on küll õpetajakogemus koolis üle kümne aasta, kuid intervjuudest selgus, et keeruliseks teeb surma teema käsitlemise laste noorus ja siin vajaksid õpetajad eelkõige meetoodilist tuge kuidas noorematele lastele surma temaatikat lahti seletada. Algklasside ainsa koolis ette tulnud õpilase surma korral pöördus õpetaja abi saamiseks psühholoogi poole väljaspool kooli (koolis sel ajal psühholoogi veel ei olnud). Psühholoog nõustas õpetajat mitte õpilast. On tulnud ette ka olukord, kus lapsevanem on keelanud koolis õpilase vanavanema surma üldse käsitleda ja last püüti sellisel viisil hoida negatiivsest kogemusest. Siinkohal on oluline rõhutada, et õpetaja peab igal juhul arvestama lapsevanema sooviga vaatamata sellele, kas see tundub õpetajale õige või mitte.

Mind huvitas väga ka aineõpetajate grupp (2. ja 3. kooliaste) ning see, kas nad oma ainetundides käsitlevad mingil moel surma teemat või mitte. Küsitlus näitas, et valdav osa aineõpetajatest peavad oluliseks, et surma teema käsitlemine on koolihariduses oluline. Sama tugevalt toetati, et koolitunnis surma teema käsitlemine on sobilik ja vajalik. Kuid matemaatika, vene keele ja üks loodusainete aineõpetaja vastasid, et nemad oma ainetunnis surma teemat ei käsitleks.

Intervjuudes tulid selgelt esile ka mõned ained, kus surma temaatika on lähtuvalt kooliprogrammist esindatud. Näiteks kirjanduse õppekava (3. kooliaste) käsitleb surma teemat Ferenc Molnari teoses „Pal-tänava poisid“ ja Ivar Soopani „Kõik poisid ei saa suureks.“

Surma teema kerkib esile ajaloo, ühiskonnaõpetuse, geograafia, bioloogia, aga ka arvutiõpetuse tundides. See, millistes ainetes ja kuidas surma teemat käsitletakse, sõltub lisaks õppematerjalidele suurel määral õpetaja isiksusest, maailmavaatest ja kogemustest. Teema käsitlemist võib mõjutada ka õpetajate vanus. Kuigi käesoleva uuringu valim on üldistavate järelduste tegemiseks liiga väike, võib täheldada, et tänapäeva koolides moodustavad aineõpetajate seas märkimisväärse osa vanemaalised õpetajad. Samas võib eeldada, et suurem elukogemus toetab ka surma teemaga seotud küsimuste käsitlemist. Rapla Kesklinna Koolis küsitletud õpetajate keskmine vanus oli 50,25 aastat.

Bioloogias ei käsitleta surma niivõrd inimliku või filosoofilise kogemusena, vaid eelkõige elutsükli, ökoloogiliste protsesside, rakkude ja organismide talitluse ning haiguste ja riskitegurite kontekstis. Surma vaadeldakse peamiselt bioloogilise nähtusena, samas kui inimese eksistentsiaalne ja isiklik kogemus jääb enamasti käsitlusest kõrvale.

6. TUGISPETSIALISTID

Andmestiku neli viimast vastajat ei ole õpetajad, vaid tugispetsialistid: sotsiaalpedagoog, psühholoog, HEV koordinaator ja huvijuht. Nende roll koolis on teistsugune ning see kajastub ka vastustes.

6.1. Hoiakud ja pädevus

Tugispetsialistid annavad üldiselt:

- kõrgemaid hinnanguid väitele „Tean, kuidas toetada leinas olevat õpilast”;
- kõrgemaid või vähemalt neutraalseid hinnanguid väitele „Tunnen end pädevalt lastega surma teemal rääkima”;
- tugevat nõusolekut väitega, et „Koolis on vajalikud luua juhised surma teemaga toimetulekuks”.

Näiteks psühholoog ja sotsiaalpedagoog puutuvad oma töö iseloomu tõttu sagedamini kokku kriisi- ja leinateemadega. Seetõttu tunnevad nad end suhtlemises kindlamalt ning teavad paremini, millal ja kuidas kaasata teisi spetsialiste. HEV-koordinaator toob esile erivajadustega õpilaste vaatenurga, kelle leinakogemus ja selle väljendusviis võivad erineda tavapärasest. Huvijuht käsitleb surmateemat pigem kogukondlikust ja koolikultuuri perspektiivist, näiteks mälestusürituste, rituaalide ja ühiste tegevuste kaudu.

Intervjuudes tugispetsialistidega tuli esile ka üks oluline probleem, mis võib raskendada õpilase toetamist leinaolukorras. Nimelt töid nii koolipsühholoog kui ka HEV-koordinaator välja, et neil on keeruline nõustada õpilasi nii sügavalt isiklikul teemal nagu lein, kuna nad ei pruugi olla lapsega nii lähedalt tuttavad kui klassijuhataja. Eriti 1. ja 2. kooliastme õpilased võivad võõra inimese pöördumise korral endasse sulguda ning suhtlemisest loobuda. Samas saavad tugispetsialistid võtta ühendust õpilase lähedastega, koguda vajalikku taustainfot ning pakkuda nõustamist ja tuge klassijuhatajale, kes õpilasega igapäevaselt rohkem kokku puutub. Neljast intervjuueeritud tugispetsialistist üks ei olnud läbinud spetsiaalset leinanõustamise koolitust, kaks olid saanud vastava ettevalmistuse kursuse vormis ning sotsiaalpedagoog oli omandanud leinanõustamise erialase väljaõppe.

6.2. Tugispetsialistide ja õpetajate võrdlus

Tugispetsialistide vastused eristuvad õpetajate omadest eelkõige kolmes punktis:

1. **Pädevuse enesetunne** – tugispetsialistid tunnevad end üldiselt kindlamalt, kuigi ka nemad võivad tunda emotsionaalset koormust.
2. **Süsteemse toe vajadus** – nad rõhutavad, et koolil peaks olema selged juhised ja kokkulepped, kuidas surmajuhtumite korral tegutseda (kellele helistada, kuidas klassiga rääkida, kuidas toetada õpetajat).
3. **Koostöö olulisus** – tugispetsialistid näevad end õpetajate partneritena, mitte asendajatena. Nad saavad toetada, kuid igapäevane kontakt õpilastega on siiski õpetajatel.

Vastused viitavad sellele, et kuigi tugispetsialistid on koolis oluline ressurss, vajavad ka õpetajad baasoskusi ja kindlustunnet surma ning leina teemade käsitlemisel. Nii väheneb oht, et kriisilukorras tuntakse end üksi või nähakse teemat üksnes „kellegi teise tööna”.

TULEMUSED

Andmestiku analüüsi põhjal võib teha järgmised järeldused:

1. **Surmateema olulisust tunnustatakse õpetajate seas laialdaselt.** Väited, mis seostavad surma teemat inimese arengu, empaatia ja elutarkusega, saavad üldiselt kõrgeid hinnanguid.
2. **Pädevuse tunnetus on madalam kui teema olulisuse tajumine.** Väitele „Tunnen end pädevalt lastega surma teemal rääkima” antakse sageli hinnanguks 2–3, mis viitab ebakindlusele ja vähesele ettevalmistusele.
3. **Koolitusi ja praktilisi juhiseid on saadud ebapiisaval määral.** Väitele „Olen saanud koolitust või juhiseid surma teema käsitlemiseks” vastatakse valdavalt hinnangutega 1–2. See viitab selgelt süsteemsele puudujäägile õpetajate ettevalmistuses.
4. **Vanus ja tööstaaž suurendavad mõnevõrra enesekindlust, kuid ei vähenda koolitusvajadust.** Kogenumad õpetajad tunnevad end küll natukene kindlamalt, kuid väljendavad siiski vajadust täiendava ettevalmistuse ja toe järele.
5. **Klassijuhatajad on leinaolukordades eriliselt tundlikus ja vastutusrikkas rollis.** Nad tunnetavad suurt vastutust õpilaste toetamisel, kuid vajavad seejuures rohkem meetodilist ja emotsionaalset tuge.
6. **Aineõpetajad, eriti humanitaar- ja sotsiaalineter, näevad surmateemat loomuliku osana oma õppeainest.** Kuigi valmisolek teemat käsitleda on olemas, vajatakse selgemaid juhiseid ja ühtseid koolisiseseid kokkuleppeid.

7. **Tugispetsialistid moodustavad eraldiseisva, kuid väga olulise ressursigrupi.** Nad tunnevad end üldiselt pädevamana, rõhutavad koostöö ja juhiste olulisust ning võivad toimida sillana õpetajate, õpilaste ja perede vahel.
8. **Kool vajab ühtset raamistikku ja praktilisi juhendmaterjale.** Väited nagu „Koolis on vajalik luua juhised surma teemaga toimetulekuks” ja „Vajaksin koolitust surma teemaga toimetulekuks” said kõrgeid hinnanguid, mis viitab sellele, et tegemist ei ole üksikute juhtumite, vaid süsteemse vajadusega.

KOKKUVÕTE

Uurimistöö tulemused näitavad selgelt, et surma ja leina teema on Eesti koolihariduses oluline, kuid samal ajal ebapiisavalt reguleeritud ja õpetajate jaoks ebapiisava süsteemse toega valdkond. Intervjuudest ilmnes, et õpetajad peavad surma käsitlemist vajalikuks nii laste arengulise küpsuse, emotsionaalse toimetuleku kui ka väärtuskasvatuse seisukohalt. Samas tunnevad paljud õpetajad, et neil puuduvad praktilised teadmised, meetodilised juhised ja piisav kindlustunne, et seda teemat tundlikult ning professionaalselt käsitleda.

1. Õpetajate üldine hoiak: teema on oluline, kuid toetus puudub

Kõik intervjuueeritud õpetajad nõustusid, et surma teema ei ole midagi, mida kool saaks ignoreerida. Lapsed puutuvad surmaga kokku nii isiklikus elus kui ka meedia vahendusel ning vajavad seetõttu turvalist keskkonda, kus oma küsimusi ja tundeid mõtestada. Samas tõid õpetajad välja, et:

- puudub süsteemne koolitus, mis annaks teadmised ja oskused surma teema käsitlemiseks;
- puuduvad eakohased ja praktilised meetodilised materjalid;
- puudub ühtne arusaam sellest, millal ja kuidas surma teemast koolis rääkida.

Eriti keeruliseks peeti olukorda **algklasside õpetajate** jaoks, kuna just nemad on laste jaoks sageli kõige lähedasemad täiskasvanud koolikeskkonnas. Alklasside õpetajad puutuvad kokku laste esmaste küsimuste, hirmude ja leinakogemustega, kuid neil puudub enamasti ettevalmistus, kuidas selgitada 7–10-aastastele lastele surma olemust eakohasel, tundlikul ja toetaval viisil.

2. Surma teema käsitus varieerub vastavalt õppeainele

Teises ja kolmandas kooliastmes sõltub surma teema käsitlemine suuresti õppeaine eripärast ning õpetaja isiklikust valmisolekust ja julgusest teemat avada.

- **Kirjanduse õpetajad** on kõige soodsamas olukorras. Nad saavad kasutada eakohaseid ilukirjandusteoseid, mis võimaldavad käsitleda surma inimlikus, emotsionaalses ja

eksistentsiaalses võtmes. Sama kinnitab ka Lisette Hansoni (2024) Tartu Ülikoolis kaitstud magistritöö, mille kohaselt kasutavad kirjandusõpetajad lastekirjandust teadlikult surma ja leina teemade avamiseks ning peavad seda üheks sobivamaks viisiks õpilaste toetamisel. Samas toob Hanson välja, et ka kirjandusõpetajad tunnevad sageli ebakindlust ning vajavad meetodilist tuge, et teemat tundlikult käsitleda.

- **Ajaloo, geograafia ja keemia õpetajad** käsitlevad surma enamasti faktipõhiselt – näiteks sõdade, loodusõnnetuste või keemiliste protsesside kontekstis. Seejuures jääb surma emotsionaalne ja eksistentsiaalne mõõde enamasti tagaplaanile.
- **Bioloogia ja inimeseõpetuse ainekavad** käsitlevad surma peamiselt bioloogilise protsessina. Surma tähenduslikkus, lein ning psühholoogiline toimetulek ei ole neis õppeainetes sisuliselt avatud.

Selline olukord tähendab, et õpilaste arusaam surmast kujuneb pigem juhuslikult ja killustunult, sõltudes suurel määral konkreetse õpetaja isiklikust valmisolekust, kogemusest, uskumustest, hoiakutest ja väärtushinnangutest.

3. Surma teema käsitlemine koolis peegeldab laiemat ühiskondlikku probleemi

Uurimistöö tulemused viitavad sellele, et raskused surma mõtestamisel koolikeskkonnas ei ole üksnes hariduslik probleem, vaid osa laiemast kultuurilisest ja ühiskondlikust nähtusest. Eesti ühiskonnas on surm sageli nähtamatu ja igapäevaelust eemaldatud:

- inimesed surevad enamasti institutsioonides, mitte koduses keskkonnas;
- meedia käsitleb surma sageli statistilise või sensatsioonilise nähtusena;
- puuduvad tugevad ja laialt jagatud kultuurilised praktikad, mis toetaksid suremise protsessi ja leinamist;
- noorem põlvkond kasvab keskkonnas, kus surma vältimine ja mõningane eitamine on muutunud pigem tavapäraseks.

Selline tendents võib suurendada hirmu, ebakindlust ja vältimiskäitumist. Kui täiskasvanud ise ei oska surmast avatult ja teadlikult rääkida, on keeruline seda oskust edasi anda ka lastele. Seetõttu võib koolil olla oluline roll ühiskondliku teadlikkuse suurendamisel ning tervema ja teadlikuma surmakultuuri kujundamisel.

4. Religioossed ja perekondlikud mõjutajad surma teemast rääkimisel

Intervjuudest ilmnes, et õpetajad ei tea sageli, milliseid usulisi või maailmavaatelisi käsitlusi lapsevanemad kodus surma teemal kasutavad. Paljud pered ei ava oma vaateid õpetajatele, mistõttu kardetakse tahtmatult minna vastuollu perekonna väärtuste ja

tõekspidamistega. Selline ebakindlus võib omakorda süvendada surma teemaga seotu vältimist ja sellest vaikimist.

Uurimusest selgus, et õpetajad vajaksid selgemaid juhiseid selle kohta, kuidas käsitleda surma neutraalselt, kultuuriliselt tundlikult ning erinevaid religioosseid ja maailmavaatelisi arusaamu austaval viisil.

Edasised suunad ja soovitused

1) Õpetajate koolitamine ja professionaalne tugi

- luua täienduskoolitusi, mis annavad teadmisi laste arengupsühholoogiast, leinaprotsessist ning surma teemal eakohasest suhtlemisest;
- pakkuda õpetajatele praktilisi juhendmaterjale ja metoodilisi töövahendeid;
- tugevdada koostööd tugispetsialistide, klassijuhatajate ja aineõpetajate vahel;
- võimaldada õpetajatele supervisiooni ja emotsionaalset tuge keeruliste juhtumite korral.

2) Ainekavade täiendamine

- käsitleda inimeseõpetuses ja bioloogias põhjalikumalt surma, leina ja toimetuleku teemasid;
- toetada kirjandusõpetuse rolli eksistentsiaalsete teemade avamisel;
- luua võimalus lõimida surma teemat projektõppesse, väärtuskasvatusse ja klassijuhatajatundidesse;
- arendada interdistsiplinaarseid lähenemisi, mis aitavad siduda surma teema erinevate õppeainetega.

3) Koolikultuuri kujundamine

- kujundada koolides turvaline ja avatud õhkkond, kus elu ja surma teemad ei ole tabu;
- toetada õpetajaid ja õpilasi juhtumipõhistes kriisiolukordades, näiteks õpilase lähedase või klassikaaslase surma korral;
- töötada välja ühtsed koolipõhised tegevusjuhised leina ja surmaga seotud olukordadeks;
- väärtustada ja arendada koolikeskkonnas empaatilist suhtlemist ja emotsionaalset teadlikkust.

4) Ühiskondliku teadlikkuse tõstmine

Kool ei saa ühiskondlikku surmahirmu üksinda lahendada, kuid võib olla oluline partner teadlikuma ja tervema suhtumiskultuuri kujundamisel:

- luues võimalusi arutada elu lõplikkuse ja tähenduslikkusega seotud küsimusi turvalises keskkonnas;
- normaliseerides surmast rääkimist;
- toetades laste ja noorte emotsionaalset kirjaoskust;
- aidates kujundada teadlikumat, hoolivamat ja inimlikumat surmakultuuri.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Hanson, Lisette. 2024. *Õpetajate arvamused ja kogemused surma ja leina teema käsitlemise kohta lastekirjanduse põhjal II kooliastmes*. Magistritöö. Tartu Ülikool, sotsiaalteaduste valdkond.
- Lynam, Aoife M., ja Conor Mc Guckin. 2023. *Lapsed tulevad kooli rohkemaga kui seljakotid seljas: arutelu leinatoe pakkumisest Iiri koolides*. Ireland's Education Yearbook.
- Ṭhitañña bhikkhu (tlk). 2025. *Suur teadlikkuse rajamise sutta: Mahāsatipaṭṭhānasuttaṃ*. Eesti Theeravaada Sangha Klooster.
- Zamarian, Agnieszka, Elizabeth Strutyńska ja Maciej Karwowski. 2022. *Suhtumine surmaõpetusse koolis: teoreetiline raamistik ja psühhomeetrilised omadused*. Maria Grzegorzewska Eripedagoogikaakadeemia ja Wrocław'i Ülikool.

LISAD

Lisa 1. Uuringu läbiviimiseks kasutatud küsitluse vorm

Surma temaatika käsitlemine põhikoolis õpetaja vaatepunktist

Kaaskiri:

Käesolev küsimustik on mõeldud kaardistamaks põhikooli õpetaja valmisolekut käsitleda surma temaatikat esimesest kuni kolmanda kooliastmeni. On õppeaineid kus ühel või teisel moel käsitletakse mõistet „surm“ kaudselt või sisuliselt (näiteks bioloogia, kirjandus), kuid reaalses koolielus tabab surma temaatika sageli väga ootamatult ja emotsionaalselt keerulises olukorras. Tegelik elu näitab, et õpetaja on see, kellel tuleb enamasti antud teemal koolis õpilastega esimesena kokku puutuda ja tavaliselt pole võimalust selleks ette valmistuda. See teema võib olla seotud õpilase kodus toimunud lähikondse lahkumisega, see võib olla klassikaaslane või lapse lemmikloom. Lapsed, aga ka täiskasvanud kogevad ja väljendavad leina väga erinevalt ja õpetaja roll on märgata ja olla toetava keskkonna loojaks. Olen tänulik, kui avaldate oma arvamust, kuivõrd piisavalt on teil teadmisi surma teemat käsitledes.

Eesmärk: Uurida põhikooli õpetajate kogemusi ja hoiakuid seoses surma temaatika käsitlemisega ning tuvastada vajadused teadlikkuse ja toimetulekuoskuste arendamiseks.

Küsimustele vastamine on vabatahtlik.

1. Vastaja taustainfo

- Vastaja vanus: _____
- Sugu: Naine Mees Ei soovi öelda
- Tööstaaž õpetajana/haridussüsteemis: _____ aastat
- Õpetatav aine(d) või eriala: _____
- Klassijuhataja roll Jah Ei

2. Teadmised ja kogemused

Palun märgi, mil määral nõustud järgmiste väidetega (1 – Ei nõustu üldse, 5 – Nõustun täielikult):

Väide	1	2	3	4	5
Tunnen end pädevalt surma teemal lastega rääkima.	☐	☐	☐	☐	☐
Olen saanud koolitust või juhiseid surma teema käsitlemiseks.	☐	☐	☐	☐	☐
Pea oluliseks, et surma teema on oluline koolihariduses käsitlemiseks	☐	☐	☐	☐	☐

Väide	1	2	3	4	5
Tean, kuidas toetada leinas olevat õpilast.	☐	☐	☐	☐	☐
Surma teema on oluline osa inimese arengust ja haridusest.	☐	☐	☐	☐	☐

3. Hoiakud ja uskumused (1 – Ei nõustu üldse, 5 – Nõustun täielikult):

Väide	1	2	3	4	5
Surmast rääkimine koolitunnis on sobilik ja vajalik.	☐	☐	☐	☐	☐
Surma teema käsitlemine võib tekitada lastes hirmu või ärevust.	☐	☐	☐	☐	☐
Õpetaja rollis peaksin toetama õpilasi ka eksistentsiaalses küsimustes.	☐	☐	☐	☐	☐
Surma teema käsitlemine aitab arendada empaatiat ja elutarkust.	☐	☐	☐	☐	☐
Religioossed või kultuurilised erinevused raskendavad teema käsitlust.	☐	☐	☐	☐	☐

4. Takistused ja vajadused (1 – Ei nõustu üldse, 5 – Nõustun täielikult):

Väide	1	2	3	4	5
Tunnen ebamugavust surma teemal rääkimisel.	☐	☐	☐	☐	☐
Koolis on vajalikud luua juhised surma teemaga toimetulekuks.	☐	☐	☐	☐	☐
Vajaksin koolitust surma teemaga toimetulekuks.	☐	☐	☐	☐	☐
Kardan, et teema käsitlemine võib põhjustada vanemate rahulolematust.	☐	☐	☐	☐	☐
Mul puudub kindlus kuidas teemat õpilastele eakohaselt käsitleda	☐	☐	☐	☐	☐

5. Koolikeskonna toimetulek ja toetus (1 – Ei nõustu üldse, 5 – Nõustun täielikult):

Väide	1	2	3	4	5
Arvan, et minu õppeaines ei ole vajalik käsitleda surma teemat.	☐	☐	☐	☐	☐
Klassijuhataja rollis olev õpetaja vajab rohkem tuge selle teema käsitlemiseks.	☐	☐	☐	☐	☐
Koolis on piisavalt pädevaid tugispetsialiste kellelt saan vajadusel abi.	☐	☐	☐	☐	☐
Algklasside õpetaja vajab erinevat koolitust surma teema käsitlemiseks õpilastega.	☐	☐	☐	☐	☐
Kooli juhtkond toetab töötajat, kellel on isiklik lein.	☐	☐	☐	☐	☐

6. Isikliku kogemuse olemasolu õpilase aitamiseks leinaga seoses jah ei

7. Avatud küsimused (soovi korral) vastake pöördel.

- Kirjelda ühte olukorda, kus pidid koolis surma teemaga tegelema.
- Millist tuge või juhiseid oleksid soovinud sellises olukorras?
- Kas sul tekkis endal mõni küsimus surma/leina käsitlemise teemal?